

**GÖNÜL SULTANLARI
ŞAHSİYETLERİ VE
DEĞERLERİ
İLE
ANKARA**

Editör
İbrahim Ethem ARIOĞLU



GÖNÜL SULTANLARI ŞAHSİYETLERİ VE DEĞERLERİ İLE ANKARA

Editör: İbrahim Ethem ARIOĞLU

ISBN : 978-605-342-464-2

Akçağ Yayınları: 1534

Yeni Türk Edebiyatı : 129

İçeriği ile ilgili tüm hukuki sorumluluk yazarına aittir.

1. Baskı: Ankara 2018

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 11382

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 11382

© Akçağ Yayınları 2018

Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı anlaşmalı olarak Akçağ Yayınları'na aittir. İzinsiz kısmen ya da tamamen çoğaltılıp yayınlanamaz.

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı
48 / 48 06070 - İskitler / ANKARA

AKÇAĞ BASIM YAYIM PAZARLAMA A.Ş.

Cumhuriyet Mahallesi Selçuk İş Merkezi
Tuna Cad. No.: 8/1 Kızılay-Çankaya/Ankara

Tel. 0 312 432 17 98 - 433 86 51

Fax. 0 312 432 28 52

www.akcag.com.tr

akcag@akcag.com.tr

ANKARA'DA MEDFÜN BİR SÛFÎ: ABDÛLHAKİM ARVÂSÎ İLMÎ VE TASAVVUFÎ KİŞİLİĞİ

Nuran ÇETİN¹

Giriş

Abdülhakim Arvâsî gibi İslâm düşünce ve tasavvuf tarihinin önemli simâları, tarihten devraldığımız kültürel değerlerimizdir. Nitekim Abdülhakim Arvâsî, müderris ve mutasavvıf yönüyle son dönemin dînî, ictimâî hayatında etkisi olan bir şahsiyettir. Abdülhakim Arvâsî'nin Van'ın Başkale kazasında başlayan hayat yolculuğu, o günkü şartlarda muhtelif zorluklarla geldiği İstanbul'da devam etmiş, Ankara'da nihâyete ermiştir. Bilindiği üzere Abdülhakim Arvâsî Ankara'nın Bağlum kazasında medfündür. Neşrettiği eserlerle, ilmî ve tasavvufî hizmetleriyle, Necip Fazıl Kısakürek ve Hüseyin Hilmi Işık gibi isimlerle günümüzde kendisinden çokça bahsedilen bir şahsiyettir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yaşayan Abdülhakim Arvâsî'nin öne çıkan niteliklerinden bazılarını ele alacak olursak şunları söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi âile çevresidir. Nitekim o, çok sayıda âlim ve ârif zâtın yetiştiği, köklü geleneği olan "Arvâs Seyyidleri" adıyla bilinen âileye mensuptur. Bu anlamda söz konusu âilenin uzun geçmişini kısaca şu şekilde aktarmak mümkündür: Moğolların istilasını sonucu kanlı saldırı ve zulümden kaçan halk, dağınık kitleler hâlinde daha güvenli bölgelere göç etmişlerdir. Abdülhakim Arvâsî'nin dedeleri, 1258/1842 yılında Hülâgû, Bağdat'ı istilâ ettiği için Musul'a hicret etmişler, oradan Şanlıurfa, Bitlis ve Mısır'a gitmişlerdir. Ailenin büyük oğlu Molla Muhammed Arvâsî Hakkâri'ye giderek, burada evlenmiştir. Bir süre sonra âilesi ile Hakkâri'den Van'a gelip, şehrin güney kesiminde yüksek dağlar arasında geçidi zor bir mahalde köy kurmuştur.² "Arvas" adını verdikleri bu köye iki katlı câmî ile bir dergâh inşa ettirmişlerdir. Kâdirî tarikatına mensup olmasının yanı sıra yıllarca tadrîs-i ulûm ile iştiğâl eden bu âile, "Arvâs Seyyidleri" adıyla tanınmış olup, altı yüz yıldan beri varlığını devam ettirmiş ve günümüze kadar gelmiştir.³

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, nurancetin571@gmail.com

² Belirtilen köy, Van'a bağlı Mülküs kazasındadır. Süleyman Kuku, *Son Halkalar ve Seyyid Abdülhakim Arvâsî'nin Külliyyâtı*, İstanbul, Damra Yay., ts., I, 178.

³ Kuku, *Seyyid Abdülhakim Arvâsî'nin Külliyyâtı*, I, 176-177; Abdullatif Uyan, *Menkibelerle İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, İstanbul: Berekât Yay., 1983, I, 37; Nihat Azamat, "Abdülhakim Arvâsî", *DİA*,

Abdülhakim Arvâsî'nin öne çıkan ikinci yönü ise muhtelif nedenlerle gerçekleştirildiği seyâhatleridir. Nitekim onun ilim tahsili, hicret ve hac gibi gönüllü ya da zorunlu birtakım nedenlerle seyâhatleri olmuştur. Bu anlamda Abdülhakim Arvâsî, ilk seyâhatini ilim tahsil maksadıyla yapmıştır. Abdülhakim Arvâsî, ilerleyen yıllarda memleketi Ermeniler tarafından işgale uğrayınca kalabalık âile çevresi ile güvenli yerlere hicret etmek zorunda kalmıştır. I. Dünya Savaşı (1914-1918) yıllarında uzun süren zorunlu yolculuğu esnasında Abdülhakim Arvâsî savaş, kıtlık, yokluk gibi birtakım sebeplerle âile efrâdından ve muhiblerinden pek çoğunu kaybetmiştir.

Abdülhakim Arvâsî'nin öne çıkan üçüncü yönü ise doğuda başlayan hayat hikâyesinin batıda devam etmesidir. Bilindiği üzere o, uzun süren zahmetli yolculuğunun ardından geride kalan az sayıdaki yakını ile muhtelif memleketlerdeki ikâmetinden sonra İstanbul'a gelmiştir. İlmî ve tasavvufî faaliyetlerini İstanbul'daki tekke, medrese ve camilerde sürdürmüştür.

Abdülhakim Arvâsî'nin öne çıkan dördüncü yönü ise Osmanlı'nın yıkılışını ve Cumhuriyet Dönemi'nde gelişen hızlı değişimleri tecrübe etmiş olmasıdır. Kısaca Abdülhakim Arvâsî ilmî ve tasavvufî faaliyetleriyle, kaleme aldığı eserleriyle, yetiştirdiği talebeleriyle öne çıkan bir şahsiyettir.

1. Ankara'da Medfûn Bir Sûfî: Abdülhakim Arvâsî'nin Hayatı

1.1. Doğumu ve Çocukluğu

Abdülhakim Arvâsî 1281/1865 yılında doğdu.⁴ Mutasavvıfımızın doğum yeri ise, o dönemde Hakkâri Sancağı'na, günümüzde Van ilimize bağlı Başkale Kazası'dır.⁵ Abdülhakim Arvâsî'nin babası Seyyid Mustafa Efendi olup, onun dokuz oğlu, iki kızı vardı. En büyük oğlu ise Abdülhakim'dir.⁶ Abdülhakim Arvâsî, Mustafa Efendi'nin en büyük ve en bilgili oğlu olduğu için kendisine "Seyyid" denilmiştir.⁷ Abdülhakim Arvâsî'nin lakabı "Manzûr-i nazar-ı pîrân-ı kirâm" dır.⁸ Mezkûr zâtın soyu anne tarafından Abdülkadir Geylânî'ye dayanmakta olup,⁹ Şeyh Kâsım-ı Bağdâdî'ye bağlı "Arvâsî" âilesinden gelmektedir.¹⁰ Abdülhakim Arvâsî'nin baba ve dedeleri ilim sahibi kişilerdir. Nitekim dedelerinden Seyyid Abdurrahman Efendi, sahip olduğu ilmî üstünlüğünden dolayı "Âlim-i Arvâsî" adıyla tanınmıştır. Abdülhakim Arvâsî'nin büyük dedesi Seyyid Cemâleddin Efendi, ilimî otoritesinden dolayı "Âlim-i dinî" lakabıyla anılmıştır.¹¹ Seyyid Mustafa Efendi, Mevlânâ Hâlid el-Bağ-

İst., 1988, I, 211.

4 Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 2306, II, 59.

5 Kuku, *Abdülhakîm Arvâsî'nin Külliyyâtı*, I, 176.

6 Hüseyin Hilmi Işık, *Tam İlmihâl Saâdet-i Ebediyye*, İstanbul: Işık Kitabevi, 1968, s. 905.

7 Kuku, *Abdülhakîm Arvâsî'nin Külliyyâtı*, I, 175.

8 Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr*, II, 59.

9 Azamat, "Abdülhakim Arvâsî", *DİA*, I, 211; İbrahim Baz, "Seyyid Abdülhakim Arvâsî", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, İstanbul: Şule Yay. 1996, s. 408.

10 Uyan, *İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, I, 37.

11 Taha Üçışık, "Seyyid Abdülhakim Arvâsî", *Büyük İslâm ve Tasavvuf Önderleri*, İst: Vefa Yay., 1993, s.

dâdî'nin mürîdi Seyyid Tâhâ-i Hakkârî'nin halîfesi idi. Bulunduğu ortam itibâriyle Abdülhakim Arvâsî'nin yetişmesinde âile çevresinin büyük etkisinin olduğu anlaşılmaktadır.

1.2. Tahsili

Abdülhakim Arvâsî ilk dinî tahsilini babasından aldı. İbtidâî ve rüşdiyyeyi (ilk ve ortaokul) memleketi Van'a bağlı Başkale kazâsında tamamladı. Abdülhakim Arvâsî sonraki yıllarda başta Irak olmak üzere, Van civârında bulunan zamanının ünlü âlimlerinden sarf, nahiv, lügat, mantık, beyân, meâni, bedî, kelâm, fıkıh, hadis, fıkıh usûlü, tefsir, tasavvuf, isbât-ı vâcib, riyâziyye, hendese, geometri, astronomi gibi dînî ve fen ilimlerinde icâzet aldı. Abdülhakim Arvâsî, Seyyid Tâhâ'nın medfûn bulunduğu Hakkârî'nin Şemdinli ilçesine bağlı Nehrî kasabasında tahsiline devam etti. Talebeliği yıllarında Abdülhakim Arvâsî, Ramazan-ı şerifi geçirmek için âilesinin yanına geldiğinde Hz. Peygamber'i rüyasında gördü. Bu rüyasından sonra ilim tahsiline daha bir ehemmiyet verdi.¹² Abdülhakim Arvâsî'nin tahsil hayatında hocası Seyyid Fehim Efendi'nin tesiri bilinmektedir. Rivâyete göre Fehim Efendi, Hz. Peygamber'i rüyasında gördü. Kendisine "Abdülhakim'nin terbiyesinde kusur etme!" buyurdu. Bu rüyâdan oldukça etkilenen Seyyid Fehim Efendi, talebesi Abdülhakim Arvâsî'nin yetişmesi için büyük gayret gösterdi.¹³

Türkçe, Arapça ve Farsçaya vâkîf¹⁴ olan Abdülhakim Arvâsî, 1300/1882 yılında tahsilini tamamlamasının ardından memleketi Başkale'ye döndü. Kendisine kalan mirasla burada medrese yaptırdı. Bununla birlikte mevcut kitaplara ilavede bulunarak zengin bir kütüphane oluşturdu. İlim tahsil için gelen öğrencilerin yemek, giyim, barınma ve yakıt gibi masraflarını kendisi karşılayarak yirmi dokuz yıl söz konusu medresede muallimlik yaptı. Mezun ettiği talebeleri, vilâyet, köy ve kasabalara hatta İran sınır boylarına irşâd için gönderdi. Yöre halkının birtakım bâtil inançlara sapmaması için mücadele etti.¹⁵

1.3. Tasavvufa İntisâbı

Abdülhakim Arvâsî'nin dedelerinin Kâdirî ve Çiştîliğe müntesip olduğu bilinmektedir. Fakat sonraki yıllarda Arvâsî sülâlesinin önde gelen isimleri, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ile Hâlidî kola yönelmişlerdir. Abdülhakim Arvâsî 1295/1878 yılında Seyyid Fehim Efendi'ye bağlanarak Nakşibendîliğin Hâlidîyye koluna intisâb etti. 1300/1882 yılında zâhirî ilimlerden icâzet aldı. 1305/1887 yılında ise mürîşidi Seyyid Fehim Efendi tarafından kendisine halîfelik verildi.¹⁶ Nakşibendiyye, Kübreviyye, Sühreverdiyye, Kâdiriyye, Çiştîyye tarîkatlarından da hilâfet alan Abdülhakim Arvâsî, aynı zamanda Üveysiyyü'l-meşreb bir zât idi.¹⁷ Hem zâhirî hem batınî

12 Kuku, *Abdülhakîm Arvâsî'nin Külliyyâtı*, I, 178-182.

13 Üçışık, *İslâm ve Tasavvuf Önderleri*, s. 343; Necip Fazıl Kısakürek, *Başbuğ Velilerden 33 Altın Sisile*, İstanbul, 1993, s. 348.

14 Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, II, 59-60.

15 Kuku, *Abdülhakîm Arvâsî'nin Külliyyâtı*, I, 178-179.

16 Uyan, *İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, I, 41-42.

17 Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, II, 59.

ilimlere vâkıf olan Abdülhakim Arvâsî, her iki alandaki çalışmaların birbirine mâni olmadığını, aksine bu iki alanın birbirini tamamladığını ifade etmektedir.¹⁸

1.4. Seyahati

Bilindiği üzere I. Dünya Savaşı başlarında 1332/1913 yılında Ruslar, Doğu bölgelerini istilâ etti. Bundan güç alan Ermeniler, Rusların yardımıyla ayaklanarak buralarda yaşayan Müslüman halkın mallarını yağmaladılar. Çarşı, medrese, mektep, câmi ve mescid ne varsa yakıp yıktılar.¹⁹ Hatta bu esnada Abdülhakim Arvâsî'nin kurduğu çoğu el yazmalardan müteşekkil 3000 kadar eserin bulunduğu kütüphane ve inşâ ettirdiği medrese de yıkıldı. Abdülhakim Arvâsî, bu zorunlu savaş yıllarında talebe ve yakınlarından pek çoğunu kaybetti.²⁰ Bu durum karşısında Abdülhakim Arvâsî, âile efrâdı ve yakınlarıyla civâr köylere göç etmek zorunda kaldı. Kısa bir süre sonra kasaba geri alınınca, evlerine geri döndüler. Aynı yıl içinde Rus ve Ermeni birlikler, tekrar Doğu bölgelerini işgal etmeye başladı. Bundan dolayı hükümet, "Tehcir Kânunu"nu uygulayarak kasabanın boşaltılmasını istedi. Bunun üzerine Abdülhakim Arvâsî, yüz elli kişilik âile ve akrâbasıyla daha emin yerlere göç etmek niyetiyle memleketinden ayrıldı. Bağdat'a yerleşmek için yola çıkan âile, Revândiz'e ulaştı. Yaklaşık üç ay burada ikâmet ettikten sonra Erbil yoluyla Musul'a gitti. Bu zorlu göç esnâsında dağ başlarında, orman köylerinde, yol güzergâhlarında Abdülhakim Arvâsî'nin yakınlarından pek çoğu vefât etti. Bağdat civârında şiddetli çarpışmalar sürdüğü için, 1,5 yıl Musul'da kaldı.²¹ 1334/1915 yılında Musul'da buldukları sırada, Abdülhakim Arvâsî Sason kazasına müftü olarak tâyin edildi. O günün zor şartlarında memuriyette kalmak yerine, aktif olarak savaşa katılmayı tercih ettiği için, kısa bir süre sonra müftülük görevinden ayrıldı. Abdülhakim Arvâsî, savaş sırasında gösterdiği üstün hizmetlerle meşîhat tarafından ilmî rütbe ve maaş ile taltîf edildi.²²

Musul'da kıtlık, kuraklık ve sefâletin artması sebebiyle Abdülhakim Arvâsî, 150 kişilik âile fertlerinden sağ kalan 66 kişiyle Adana'ya gitti. 1,5 yıl burada ikâmet etti.²³ Halep'in düşmesi üzerine, Adana'nın da işgâle uğrayabileceği ihtimaliyle Abdülhakim Arvâsî, sağ kalan yirmi kişilik âile fertleri ile Eskişehir'e gitti. Âile, yorucu yolculuğun ardından 1337/1919 yılında İstanbul'a ulaştı.²⁴ Evkaf Nâzırı Hayri Efendi'nin uygun görmesi ile Abdülhakim Arvâsî'nin âilesi kısa bir süre Eyüpsultan'daki Yazılı Medrese'de ikâmet etti.²⁵

Abdülhakim Arvâsî zorunlu göç haricinde ilim tahsili, vaaz, sohbet, hac ve hicret gibi muhtelif nedenlerle Van, Doğu Bâyezid, Eleşkird, Musul, Mısır, İskenderiye, Rıbat, Tanta, İsmailiye, Süveyş, Cidde, Şam, Halep, Beyrut, Lübnan, Humus, Erzurum, Trabzon, Tiflis, Batum... vb. civar şehirlere seyahatlerde bulundu. Gittiği

18 Kuku, *Abdülhakim Arvâsî'nin Külliyyâtı*, I, 186.

19 Kuku, *Abdülhakim Arvâsî'nin Külliyyâtı*, I, 190.

20 Uyan, *Menkibelerle İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, I, 38-39.

21 Uyan, *Menkibelerle İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, I, 43-45.

22 Sadık Albayrak, *Yürüyenler ve Sürünenler*, İstanbul: Medrese Yay., 1979, s. 160.

23 Uyan, *Menkibelerle İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, I, 45.

24 Kuku, *Abdülhakim Arvâsî'nin Külliyyânı*, I, 193; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, II, 60.

25 Kuku, *Abdülhakim Arvâsî'nin Külliyyâtı*, I, 193.

yerlerde ulemâ ve meşâyih ile görüşen Abdülhakim Arvâsî, vaaz ve irşadlarına bu bölgelerde devam etti.²⁶ 1315/1897 ve 1325/1907 senelerinde ise iki kere hacca gitti.²⁷

1.5. Kâşgarî Dergâhı'ndaki İikâmeti ve Menemen Hadisesi

Kâşgarî Tekkesi, Murtazâ Efendi (ö.1160/1747) tarafından 1158/1745 yılında Haliç sırtlarında inşâ edilmiştir. Söz konusu tekke, iki asrı aşkın bir zamandır hâlâ mevcûdiyetini korumaktadır. Kâşgarî Tekkesi şeyhi Behâeddin Efendi'nin vefâtı akabinde buradaki makâm boşaldığı için, vekâleten Hâtûnîye Dergâhı şeyhi Sâdeddin Ceylân Efendi, kısa süre meşîhatta bulundu.²⁸ Ardından Abdülhakim Arvâsî, Kâşgarî Dergâhı şeyhliğine âsâleten tayin edildi. Dergâhtaki şeyhlik görevinin yanı sıra Kâşgarî Câmii'ndeki imâmlık ve hatiplik görevi de 100 kuruş maaş ile kendisine tevdi edildi.²⁹ Abdülhakim Arvâsî, âilesiyle mezkûr tekkenin selâmlık kısmına yerleşti. Söz konusu tekkenin harem dairesinde ise Behâeddin Efendi'nin yaşlı annesi ikâmet etmekteydi. Onun da vefâtı akabinde Abdülhakim Arvâsî'nin kalabalık âilesi buraya yerleşti.³⁰ 1925 yılına kadar görevine devam eden Abdülhakim Arvâsî, tekkeler kapatıldıktan sonra tarîkatla ilgili faaliyetlerini bırakarak, ev görünümünde olan dergâh binasında sohbetlerine devam etti.³¹ Abdülhakim Arvâsî, İstanbul'a geldikten sonra Kâşgarî Dergâhı'nda yirmi beş sene kadar ikâmet etti.³²

Abdülhakim Arvâsî, Menemen hâdisesinde ilgisi olduğu gerekçesiyle tutuklanarak Menemen'e gönderildi.³³ Ancak bu olayla herhangi bir irtibatının olmadığı anlaşılınca, 1930 yılında beratına karar verildi.³⁴ Abdülhakim Arvâsî'nin mahkemede söylediği şu sözler hayli ilginçtir: "Ben şeyh değilim ve o yüce mertebeye lâ-yık olmaktan uzağım; yok eğer şeyhlik, devrimizde gördüklerimin hâli ise ona da tenezzül etmekten münezzehim."³⁵ Bu sözleriyle o, bir taraftan kendisi açısından mütevazılığın en güzel örneğini sergilerken diğer taraftan da devrindeki hak yoldan sapan şeyhlerin içler acısı hâlini dile getirmiştir. Kendisinin onlarla aynı ölçüde değerlendirilmemesini istemiştir. Mahkemede berat etmesinin ardından İstanbul'a gelen Abdülhakim Arvâsî, sohbetlerine kaldığı yerden devam etmiştir.

1.6. Vefâtı

Abdülhakim Arvâsî, 18.09.1943 yılında alınan karar gereği İzmir'e gönderildi ve bir süre burada kaldı. Daha sonra Ankara'ya gitmesine izin verilen Abdülhakim Arvâsî, Hacı Bayram Câmii civârındaki yakını Seyyid Fârûk Işık'ın evinde on sekiz gün hasta yattı. Aynı yıl 27.11.1943 tarihinde Ankara'da vefat etti.³⁶ Abdülhakim Arvâsî,

26 Üçışık, *İslâm ve Tasavvuf Önderleri*, s. 349; Uyan, *İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, I, 46-47.

27 Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, II, 60.

28 Kadir Mısıroğlu, *Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahidler*, İstanbul: Sebil Yay., 1967, s. 293.

29 Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, II, 60; Kuku, *Abdülhakim Arvâsî'nin Külliyyâtı*, s. 195.

30 Kuku, *Abdülhakim Arvâsî'nin Külliyyâtı*, I, 195.

31 Necip Fazıl, *Başbuğ Velilerden 33 Altın Sisile*, s. 362.

32 Ekrem Buğra Ekinci, *Hayatı ve Hatıralarıyla Seyyid Abdülhakim Arvâsî*, İst: Arı Sanat Yay., 2017, s. 217.

33 Bu konuda detaylı bilgi için bkz., Ekinci, *Hayatı ve Hatıralarıyla Seyyid Abdülhakim Arvâsî*, s. 130-142.

34 Azamat, "Abdülhakim Arvâsî", *DİA*, I, 211.

35 Necip Fazıl Kısakürek, *O ve Ben*, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2002, s. 208.

36 Işık, *Eshâb-ı Kirâm*, s. 165-166; Necip Fazıl, *O ve Ben*, s. 215-216.

daha sağlığında iken, Bağlarbaşı'nda Şeyhülislâm Ârif Hikmet Efendi'nin kabrinin yanına mezarını hazırlattı. O günkü şartlar gereği cenazenin İstanbul'a nakledilmesine izin verilmediği için Ankara'daki Bağlum mezarlığına defnedildi.³⁷

1.7. Evladları

Abdülhakim Arvâsî'nin Ahmed Enver Medenî, Ahmed Neyyir Mekkî, Ahmed Münir Kudsî, Şefîa, Zâhide ve Mâhide adında evlâdları vardı. Abdülhakim Arvâsî'nin oğullarının isimlerindeki birinci isimler Ahmed, ikinci isimler nur kökünden gelmektedir. Diğer isimlerin ise Mekkî, Medenî ve Kudsî olarak birbiriyle uyumlu olması dikkat çekicidir.³⁸

Abdülhakim Arvâsî'nin büyük oğlu Ahmed Neyyir Mekkî, 1317/1901 yılında Van'ın Başkale kazasında doğdu. Mezkûr zât, küçük yaşlarda iken babası ve amcası Seyyid Tahâ'nın terbiyesinde yetişti. Bununla birlikte Van'da Şa'bânye Medresesi'nde sarf, nahiv, mantık gibi ilimleri öğrendi. İbtidâiyye ve rüşdiyeyi Van Başkale'de tahsil etti. Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Ahmed Neyyir Mekkî, babası Abdülhakim Arvâsî'den ilmî icâzet aldı. Bununla birlikte Arapça, Farsça, Kürtçe ve Fransızcaya vâkıf olan Ahmed Neyyir Mekkî, muallimlik vazifesinde bulundu. Bir süre Üsküdar ve Kadıköy ilçelerinde müftü olarak görev yaptı. Bahsedilen görevinin dışında İstanbul'un bazı câmilerinde vaaz ve özel dersler verdi. 1967 yılında vefat eden Ahmed Neyyir Mekkî, Edirnekapı Kabristan'ına defnedildi. Vefatından üç yıl sonra Edirnekapı civarında yapılan çevre yol güzergâhı düzenlemeleri nedeniyle Ahmed Neyyir Mekkî'nin defni, Bağlum'da babası Abdülhakim Arvâsî'nin kabrinin yanına nakledildi. Abdülhakim Arvâsî'nin diğer oğlu Ahmed Münir Kudsî, 1979 yılında İzmir'de vefât etti. Adı geçen zâtın kabri, Ankara'da babasının yanındadır. Kızı Mâide Hanım ise eski Van mebusu merhûm Seyyid İbrahim Efendi'nin eşi idi. Kızı Şefî'a Hanım hicret yolunda Musul'da vefat etti. Oğlu Ahmed Enver Medenî, hicret esnasında 1918 yılında 18 yaşında iken Eskişehir'de dâr-ı bekâya irtihâl etti ve oraya defnedildi. Seyyide Zâhide Hanım, 1904 yılında Van Başkale'de dünyaya geldi. 1017 yılında hicret esnasında Adana'da hastalandı ve orada vefat etti. Seyyide Mahide Hanım, 1908 yılında dünyaya geldi. Van meb'usu İbrahim Arvas Bey ile evlendi. 2003 yılında İstanbul'da vefat etti. Seyyide Mahide Hanım, Bağlum'da babasının yanına defnedildi.³⁹

1.8. Talebeleri

Abdülhakim Arvâsî, kendisinden sonra yerine şeyh olabilecek kişiyi belirledi ve Şeyh Muhammed Sıddîk Efendi'ye hilâfet verdi.⁴⁰ Bununla birlikte mezkûr zât,

³⁷ Abdülhakim Arvâsî'nin vefatı akabinde yakınları cenazenin nereye defnedileceğine karar veremedi. Tam bu sırada kim olduğu, nereden geldiği anlaşılamayan yaşlı bir adam eve gelir, şu cümleleri söyleyip oradan kaybolur: "Ankara civarında Bağlum isimli bir köy vardır. Oraya götürünüz, kendilerine en uygun yer orasıdır." Kim olduğunu tespit edemedikleri bu meçhul kişinin ifadeleri doğrultusunda, cenazeyi Ankara'daki Bağlum mezarlığına defnettiler. Necip Fazıl, *O ve Ben*, s. 217.

³⁸ İkinci, *Hayatı ve Hatıralarıyla Seyyid Abdülhakim Arvâsî*, s. 446.

³⁹ Abdülhakim Arvâsî'nin evladlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., İkinci, *Hayatı ve Hatıralarıyla Seyyid Abdülhakim Arvâsî*, s. 446-481; Uyan, *İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, I, 35; Üçışık, *İslâm ve Tasavvuf Önderleri*, s. 350-351.

⁴⁰ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, II, 60.

Abdülhakim Arvâsî'nin müşşidi Seyyid Fehim Efendi'nin oğludur.⁴¹ Van müftüsü görevinde bulunan bu kişi, I. Dünya Savaşında Ermeniler tarafından Őhid edildi. Abdülhakim Arvâsî, mezkûr Őahıs dışında bazı kimselere hatm-i hâcegân yaptırma izni verdi; fakat hilâfet vazifesi vermedi. Dolayısıyla kendisinden sonra tarikat silsilesinin inkırâza uğradığı anlaşılmaktadır.⁴²

Cumhuriyet döneminin önemli ilim, fikir ve sanat adamlarından Necip Fazıl Kısakürek'in kendisiyle tanışması,⁴³ Abdülhakim Arvâsî'nin geniş kitleler tarafından tanınmasına vesile olmuştur. Bilindiğı üzere dönemin İslâmî oluşumları içinde yer alan "Büyük Doğu" diye adlandırılan hareket, Necip Fazıl Kısakürek'in Abdülhakim Arvâsî'den aldığı mânevî işâretle daha da güçlenmiştir. Abdülhakim Arvâsî diğer taraftan Hüseyin Hilmi Işık'ı yetiştirerek, Türkiye'deki İslâmî cereyanlara bir başka yönden katkıda bulunmuştur. Fakat Abdülhakim Arvâsî, bu Őahısları yetiştirmiş olmasına rağmen, Necip Fazıl Kısakürek'e de Hüseyin Hilmi Işık'a da hilâfet vermemiştir. Bu kişiler müşşidlerinden aldıkları feyizle İslâmî yolda merhaleler katetmişler ve muhtelif alanlarda hizmette bulunmuşlardır.⁴⁴

1.9. Eserleri

Arapça, Farsça, Kürtçe ve Türkçeye vâkıf olan Abdülhakim Arvâsî'nin tespit edilebilen eser, risâle ve mektupları şunlardır:

1.9.1. Râbıta-i Őerife

Râbitanın tanımı, mâhiyeti, uygulanması, edepleri, Őartları, usûl ve keyfiyeti gibi konular yanında bu eserde Őeriat, din, zikir, semâ gibi muhtelif husûslar ele alınmıştır. 1342/ 1923 yılında basılan eser,⁴⁵ 1974 yılında Necip Fazıl Kısakürek tarafından aynı isimle günümüz Türkçesine çevrilerek yayınlanmıştır. Süleyman Kuku, *Son Halkalar ve Seyyid Abdülhakim Arvâsî'nin Külliyyâtı* adlı eserin ikinci cildine (s.559-611) latine edilmiş hâlini eklemiştir.

1.9.2. er-Riyâzü't-Tasavvufiyye

Abdülhakim Arvâsî, bu eserini, Süleymaniye Medresesi'nde görev yaparken ders kitabı olarak kaleme almıştır. Eserde tasavvufun tanımı, başlangıcı, gayesi ve mevzuu gibi muhtelif konularla birlikte Vahdet-i vücûd, zikir, istikâmet, rızâ, murâkabe, zühd, halvet-uzlet, cem-fark fenâ-bekâ, heybet-üns, kabz-bast gibi bazı tasavvufî kavramların izâhuna yer vermiştir. İlk olarak 1341/1922 basılan bu eseri,⁴⁶ Necip Fazıl Kısakürek *Tasavvuf Bahçeleri* adıyla sadeleştirerek neşretmiştir.⁴⁷ Sü-

41 İkinci, *Hayatı ve Hatıralarıyla Seyyid Abdülhakim Arvâsî*, s. 163.

42 Uyan, *İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, I, 50-51; Necip Fazıl Kısakürek, *O ve Ben*, s. 211.

43 Necip Fazıl Kısakürek, Abdülhakim Arvâsî ile ilgili ilk görüşmesini *O ve Ben* adlı eserinde dile getirmiştir. Bkz. Necip Fazıl, *O ve Ben*, s. 91-97.

44 Ahmet Güner, *Tarikatlar*, İstanbul, 1986, s. 182-183.

45 Es-Seyyid Abdülhakim, *Râbıta-i Őerife; Mübtediler için Tarikat-ı Aliyye-i Nakşibendiyye'nin Âdâbına Mübeyyin Bir Mektub Sûreti*, İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1342.

46 Es-Seyyid Abdülhakim, *er-Riyâzü't-Tasavvufiyye*, İstanbul: Mekteb-i Harbiyye Matbaası, 1341.

47 Es-Seyyid Abdülhakim Arvâsî, *Tasavvuf Bahçeleri*, sad. Necip Fâzıl Kısakürek, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 1991.

leyman Kuku, *Son Halkalar ve Seyyid Abdülhakim Arvâsî'nin Külliyâtı* adlı eserin ikinci cildine (s.613-720) latinize edilmiş hâlini eklemiştir.

1.9.3. Mevlüd'ün-Nebî

Osmanlıca üç varaktan müteşekkil bu risâlede, Hz. Peygamber'in dünyaya geldiği geceye hürmeten okunan Mevlid-i şerîf'in hükmü anlatılmaktadır. Süleyman Kuku, *Son Halkalar ve Seyyid Abdülhakim Arvâsî'nin Külliyâtı* adlı eserin ikinci cildine (s.76-80) bunu latinize ederek eklemiştir. Ayrıca Necip Fazıl Kısakürek tarafından sadeleştirilen *Râbita-i Şerîfe'nin* ek kısmında "Mevlûd" başlığı ile bu risâleye yer verilmiştir.⁴⁸

1.9.4. Nefy ve İsbât Zikrinin Mufassalen Âdâbı

Bu risâlede zikrin tanımı, mahiyeti ve âdâbı gibi konular ele alınmıştır. Necip Fazıl Kısakürek tarafından sadeleştirilen *Râbita-ı Şerîfe'nin* ek kısmında bu risâlenin yeni harflere aktarılan şekline yer verilmiştir.⁴⁹

1.9.5. Eshâb-ı Kirâm

Ashâb-ı kirâmın fazileti, örnek şahsiyeti gibi konulardan bahseden Osmanlıca bu risâleyi Abdülhakim Arvâsî'nin muhiblerinden Süleyman Kuku, *Son Halkalar ve Seyyid Abdülhakim Arvâsî'nin Külliyâtı* adlı eserin ikinci cildine (s.498-557) latinize edilmiş hâlini eklemiştir.

1.9.6. Ecdâd-ı Nebî

Hz. Peygamber ve diğer peygamberlerin yakınlarından bahseden on varaklık bu risâleyi Süleyman Kuku, *Son Halkalar ve Seyyid Abdülhakim Arvâsî'nin Külliyâtı* adlı eserin ikinci cildine (s. 64-75) latinize ederek eklemiştir.

1.9.7. Sefer-i Âhiret

Ölüm ve ölüme hazırlık, vefat sırasında yapılması gereken görevler, gasl (ölüyü yıkamak), tekfin (kefenlemek), cenaze namazı, taziye gibi konuların ele alındığı bu risâleyi Süleyman Kuku, *Son Halkalar ve Seyyid Abdülhakim Arvâsî'nin Külliyâtı* adlı eserin ikinci cildine (s. 480-496) latinize ederek eklemiştir. Ayrıca Hüseyin Hilmi Işık, *Tam İlmihâl Saâdet-i Ebediyye* adlı eserinde bu risâleye yer vermiştir.

1.9.8. Keşkûl

Keşkûl, Hüseyin Vassaf'ın, *Sefîne-i Evliyâ* adlı eserine almak için Abdülhakim Arvâsî'ye yönelttiği 23 sorunun cevabını ihtivâ etmektedir. Abdülhakim Arvâsî'nin mahlası, lakabı, doğum tarihi, âilesi, tahsili, tarîkata intisâbiyeti, şeyhleri, silsilesi, hicreti, seyahatleri, İstanbul'a gelişi, Kâşgarî Dergâhı'ndaki şeyhliği gibi konuların

48 Abdülhakim Arvâsî, *Râbita-i Şerîfe*, sad. Necip Fâzıl Kısakürek, 10. Basım, İstanbul: Büyük Doğu Yay., 2000, s. 196-200.

49 Arvâsî, *Râbita-i Şerîfe*, (Necip Fazıl neşri), s.159-164.

yer aldığı bu eser, otobiyografi tarzında kaleme alınmıştır. Süleyman Kuku, *Son Halkalar ve Seyyid Abdülhakim Arvâsî'nin Külliyyâtı* adlı eserin birinci cildine (s. 174-206) latinize ederek eklemiştir.

1.9.9. İslâm Hukûkunun İncelikleri

Abdülhakim Arvâsî'nin bu risâlesinde, İslâm hukuku ile ilgili cezâ, had, habs, ta'zîr, tekdîr, cezâların infâzı ve nevi'i gibi konular ele alınmıştır. Söz konusu risâleyi Süleyman Kuku, *Son Halkalar ve Seyyid Abdülhakim Arvâsî'nin Külliyyâtı* adlı eserin birinci cildine (s.371-389) latinize edilmiş hâlini eklemiştir. Ayrıca Necip Fazıl Kısakürek, sadeleştirdiği *Rabîta-i Şerîfe*'de bu risâleye yer vermiştir.⁵⁰

1.9.10. Tesbih Kullanmanın Meşru'iyeti ve Mebde-i Zuhûru

Adı geçen eserin âkibeti tam olarak bilinmemektedir. Fakat böyle bir eserin varlığını Abdülhakim Arvâsî'nin Hüseyin Vassaf'a zikrettiği ifadelerden anlıyoruz.⁵¹

1.9.11. Ekber-i Kebâir

Bu risâlede, büyük günah ve küfre sebep olan konular ele alınmıştır. Söz konusu risâleyi Süleyman Kuku, *Son Halkalar ve Seyyid Abdülhakim Arvâsî'nin Külliyyâtı* adlı eserin birinci cildine (s. 582-596) latinize edilmiş hâlini eklemiştir. Ayrıca mezkûr risâle Necip Fazıl Kısakürek'in sadeleştirdiği *Rabîta-i Şerîfe*'de özetlenerek verilmiştir.⁵²

1.9.12. Namaz Risâlesi

Adından anlaşılacağı üzere namazın farzları, sünnetleri, müstehabları, mekrûhları, müfsidleri, âdâbı, erkânı, kemâli, önemi, fazileti, mükâfatı, gibi hususlardan bahseden bu risâleyi Süleyman Kuku, *Son Halkalar ve Seyyid Abdülhakim Arvâsî'nin Külliyyâtı* adlı eserin ikinci cildine (s. 325-373) latinize ederek eklemiştir.

1.9.13. Tarîkat-ı Aliyye-i Nakşibendiyye'nin Âdâbını Mübeyyin Bir Mektup Sûreti

Adından da anlaşıldığı üzere bu risâlede, râbîta ve zikir gibi tarîkate dâir konulara yer verilmiştir. Söz konusu risâle, Abdülhakim Arvâsî'nin *Râbîta-i Şerîfe* isimli eserinin ikinci baskısının ön kısmına alınmıştır.⁵³

2. Abdülhakim Arvâsî'nin İlmî ve Sûfî Kişiliği

2.1. İlmî Kişiliği

Bilindiği üzere Abdülhakim Arvâsî, büyük bir ilmî geleneği olan âile ortamında yetişmiştir. Babası başta olmak üzere dedeleri ve diğer yakınları âlim ârif kişiliğe sa-

50 Arvâsî, *Râbîta-i Şerîfe*, (Necip Fâzıl neşri), s. 129-142.

51 Kuku, *Abdülhakim Arvâsî'nin Külliyyâtı*, I, 198.

52 Arvâsî, *Râbîta-i Şerîfe*, (Necip Fazıl neşri), s. 104-124.

53 Arvâsî, *Râbîta-i Şerîfe*, İstanbul, 1342, s. 1-10.

hip zevâttır. Abdülhakim Arvâsî, kurduğu medresede yıllarca tedris-i ulûm ile meşgul olmasıyla, bu ilmî geleneği devam ettirmiştir. Mezun ettiği talebeler, memleketin muhtelif yerlerinde muallim, müftü, müderris gibi görevlerde hizmet etmiştir.

Abdülhakim Arvâsî Van'dan ayrılıp İstanbul'a geldiğinde Medresetü'l-Mütehassîsîn'de müderris olarak görevine devam etmiştir. Abdülhakim Arvâsî'nin böyle bir vazifede iken Şeyhülsilâm Mustafa Sabri Efendi, Ömer Ziyâeddîn Dağistânî, Ahîskalı Ali Haydar Efendi gibi âlim ve ârif zâtları tanımıştır.⁵⁴ Bu anlamda icrâ ettiği görevi gereği Abdülhakim Arvâsî'nin geniş bir ilmî çevresinin olduğu anlaşılmaktadır.

Abdülhakim Arvâsî, tahsil ettiği aklî ve naklî ilimlerin yanı sıra Arapça, Farsça, Türkçe, Kürtçe lisanlarına da hâkim bir zâttır. Bununla birlikte dört mezhebin inceliklerine vâkıf idi. Abdülhakim Arvâsî, dînî ilimlerde öğrenilmesi en elzem olan eserler arasında tefsirde *Tefsir-i Beydâvî*, hadiste, *Buhârî-yi Şerîf*, fıkıhta Şâfi için İbn Hacer'in *Tuhfetü'l-Muhtâc*, Hanefî için İbn Âbidîn'in *Reddül-Muhtâr*, tasavvufta *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*'yi işaret etmiştir. Ayrıca o, tasavvufta *Reşahât* ve *Berekât* gibi eserlerin öneminden bahsetmiştir.⁵⁵

Abdülhakim Arvâsî, fıkıh ilmine büyük önem vermiştir. Nitekim o, fıkıh ilmine âşinâ olmayan kişiye tarikat dersi vermeyi uygun görmemiştir. Onun fıkıhta, selef âlimlerine sadâkat gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu anlamda Abdülhakim Arvâsî'ye göre dinde söz sahibi olanlar müctehidlerdir. Bid'at fırkalara kaşı mücadelesiyle, toplumda fıkıh ilminin yerleşmesi gayretinden yola çıkarak onun, döneminin müceddidlerinden olduğu söylenebilir.⁵⁶

Abdülhakim Arvâsî, cuma günleri vaaz verirken Cuma namazından evvel Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin kaleme aldığı *Câliyetü'l-Ekdâr* adındaki Eshâb-ı Bedr'in isimlerinin zikredildiği dua ve selavât kitabını okurdu. Buna ilaveten Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin *Dîvânı*'nı da mütalaa ederdi.⁵⁷ Abdülhakim Arvâsî, Medresetü'l-Mütehassîsîn'de müderrisliği esnasında Muhyiddin Arabî'nin *Füsûs*'unu okutmuştur. İbn Arabî hakkında şu ifadelerle kanaatini belirtmiştir: "Şeyh-i Ekber, ulemâ-i ehl-i akl ve nakl ve keşfin en büyüklerindedir. Bir bahr-ı hakâyıktır. [hakikatler denizidir.] Musannefâtı [eserleri] beş yüzden ziyâdedir. Hızır aleyhisselâm ile müsâhebat [arkadaşlık] etmiştir. *Füsûs* ve *Fütuhât*'da münderic olan [yer alan] meânî [mânâlar] ve hakâyık hiçbir kitapta bulmak müyesser değildir."⁵⁸

Abdülhakim Arvâsî'nin, başta memleketi Van Başkale'de olmak üzere, hicret esnâsında gittiği şehirlerde, İstanbul'a geldiğinde Kâşgarî Tekkesi'nde, o günkü üniversite statüsünde olan Süleymaniye Medresesi'nde (Medresetü'l-Mütehassîsîn) görev yapmasıyla⁵⁹, Vefa Lisesi'ndeki öğretmenliği ile hayatı boyunca tedris-i ulûm ile meşgul olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁰ Abdülhakim Arvâsî, âlim kişiliği ile muallim,

54 İkinci, *Hayatı ve Hatıralarıyla Seyyid Abdülhakim Arvâsî*, s. 207.

55 İkinci, *Hayatı ve Hatıralarıyla Seyyid Abdülhakim Arvâsî*, s. 169-170.

56 İkinci, *Hayatı ve Hatıralarıyla Seyyid Abdülhakim Arvâsî*, s. 177.

57 İkinci, *Hayatı ve Hatıralarıyla Seyyid Abdülhakim Arvâsî*, s. 185.

58 Abdülhakim Arvâsî'den naklen İkinci, *Hayatı ve Hatıralarıyla Seyyid Abdülhakim Arvâsî*, s. 190.

59 8 Zilkade 1337/1918 ve 5 Ağustos 1335/1916 târîhli "Dârü'l-Hilâfeti'l Aliyye, Süleymâniye Medresesi'nde münhal olan hadîs-i şerîf dersi müderrisliğine Debreli Fâik Efendi, tasavvuf dersi müderrisliğine Hakkâri ulemâsından Abdülhakim Efendi... tayin olunmuştur." *Cerîde-i İlmiyye Mecmuası*, Sy: 48, sene, 1337, s. 1484. Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, II, 60.

60 Hüseyin Hilmi Işık, *Eshâb-ı Kirâm*, İstanbul, 1988, s. 291.

müderis gibi ilmî vazifelerde bulunmuştur. Onun bu görevleri “Tevhid-i Tedrisât Kânunu” yürürlüğe girene kadar devam etmiştir. Söz konusu kânun gereğince vazifesi sona erse de ilmî faaliyetlerden uzaklaşmamıştır. Nitekim Beyoğlu Ağa Camii, Bâyezid Câmii, Fatih Câmii ve Eyüp Sultan Câmii gibi İstanbul’un muhtelif camilerinde vaaz, irşâd faaliyetlerini sürdürmüştür.⁶¹

2.2. Sûfî Kişiliği

Abdülhakim Arvâsî, İslâmî ilimlerde derin vukûf sahibi olmasının yanı sıra sûfî kişiliği ile de öne çıkan bir şahsiyettir. Nitekim o, tasavvufa dair konularda görüşlerini beyan etmiştir. Tasavvufî düşüncelerinden bir kısmını eser ve risâlelerinde, bir kısmını konuyla ilgili soru soran kişilere cevap mâhiyetindeki mektuplarda zikretmiştir. Abdülhakim Arvâsî’nin tasavvufî görüş ve düşüncelerinde İmâm-ı Rabbânî’nin etkisinde kaldığı anlaşılmaktadır. İmâm-ı Rabbânî’nin *Mektûbât* adlı eserini mükemmel ve kıymetli bir tasavvuf kitabı olarak kabul etmektedir.⁶²

Abdülhakim Arvâsî, tasavvufun kâl ilmi değil, hâl ilmi olduğunu vurgulamıştır. Nitekim ona göre tasavvufun tecrübeye dayanan bir yönü olduğu için, herkesin anlayacağı bir dille izâhı mümkün değildir.⁶³ Bu konuda şu misâli zikretmektedir: Nasıl ki yemeğin lezzeti çatal ve bıçakla aranıp bulunamıyorsa, ona göre tasavvuf da akılla tam olarak kavranamaz.⁶⁴ Bu mânâda o, “sûfî” kelimesini, bütün yabancı unsurlardan arındırılan kalbin, ilâhi zikirle donatılarak, safâsını kazanması olarak açıklamaktadır.⁶⁵

Abdülhakim Arvâsî’ye göre, tasavvufun temeli Hz. Peygamber’e dayanır. Bu durumda tasavvuf, nübüvvet ve risâletle eş zamanlıdır.⁶⁶ Ona göre tasavvuf ilminin gayesi, insanı kötü ahlâktan, maddî ve mânevî düşük vasıflardan arındırarak iyi ahlâk ve üstün vasıflarla donatmaktır. Nihayetinde Peygamberî ahlâkı kazanarak ve ilâhi ahlâk ile vasıflanarak, şer’î amelleri kolaylıkla ifâ edebilecek melekelerle hâiz olmaktır.⁶⁷ Abdülhakim Arvâsî’ye göre bu merhaleye ulaşmak için, öncelikle nefse ve onun isteklerine muhalefet etmek gerekir. Ona göre nefsanî isteklere meyledildiğinde, rabbânî dostluk ve huzûrdan uzak kalınmaktadır.⁶⁸ Abdülhakim Arvâsî, tasavvufun keşf, müşâhde, vecd, ilâhî tecellî gibi konularla ilgilendiğini belirtmektedir. Ona göre Hz. Peygamber, kendisine vâris olan hakîkî âlimlere iki tür ilim miras bırakmıştır. Bunlardan biri zâhirî diğeri bâtınî ilmidir. Zâhirî ilmi Hz. Peygamber’den sahâbe almıştır. Sonraki yıllarda tabiiler ve müctehidler bu ilmi araştırıp öğrenmişlerdir. Bu ilmin çerçevesi Kitap, sünnet, tefsir gibi ilimlerle çizilmiştir. Bununla birlikte tıp, nebatât, hayvanât, hendese vb. zâhir ilimlerden dir. Bâtın ilmi ise mânâ âleminden elde edilen ilimdir. Bu ilim, gayb âleminden mahlukâtın en bilgini olan peygamberlerin rûhlarına ilâhi bir lütuf olarak sunulmuştur. Abdülhakim Arvâsî’ye göre, bir ilmin mevzû ne kadar üst konumda ise, bahsedilen

61 Uyan, *İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, 1, 51.

62 Işık, *Tam İlmihâl Saâdet-i Ebediyye*, s. 462.

63 Abdülhakim Arvâsî, *er-Riyâzu’t- Tasavvufiyye*, İstanbul: Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1341, s. 8.

64 Necip Fazıl, *O ve Ben*, s. 93.

65 Arvâsî, *er-Riyâzu’t- Tasavvufiyye*, s. 15.

66 Arvâsî, *er-Riyâzu’t- Tasavvufiyye*, s. 19.

67 Arvâsî, *er-Riyâzu’t- Tasavvufiyye*, s. 20, 23.

68 Arvâsî, *er-Riyâzu’t- Tasavvufiyye*, s. 28.

ilim o kadar yüksek mertebededir. Dolayısıyla ona göre, bâtın âlimlerinin nasibi ve mevzû olan Allah'ın Zat'ından bahseden tasavvuf ilmi, zâhir âlimlerinin mevzû olan aklî ve naklî ilimlerden daha üstündür.⁶⁹

Abdülhakim Arvâsî'nin tasavvufa dair zikrettiği görüşlerinden bazılarını şu şekilde ele almak mümkündür.

2.2.1. Zikir

Lügat mânâsıyla hatırlamak anlamına gelen zikir kelimesi, ıstılahta Allah'ı anmak, hatırlamak, O'nu unutmamak demektir.⁷⁰ Bu anlamda Abdülhakim Arvâsî'ye göre, hatırlamak kalple ilgili mesele olduğu için, zikir ancak kalbî gerçekleşir. Dolayısıyla sadece dil ile zikrin hakikatine varılmaz. Nitekim "kalpler, ancak Allah'ı zikretmekte tatmin olur."⁷¹ âyetine göre de hakîki zikir ancak kalpte vucûd bulur.⁷²

Abdülhakim Arvâsî, zikrin dâimî olması gerektiğini vurgulayarak bunu üç kısma ayırır: Bunlardan birincisi kalp ile ikincisi dil ile üçüncüsü her ikisiyle yani kalbin ve dilin birlikteliği ile yapılan zikir olmak üzere üç kısımdır. Abdülhakim Arvâsî'ye göre, hem kalp hem de dil ile aynı anda yapılan zikir daha makbuldür. Ona göre bu şekildeki zikir, adetâ nûr üstüne nûrdur.⁷³ Muhakkak ki siz sağıra veya mevcûd olmayana dua etmiyorsunuz."⁷⁴ mealindeki hadisten yola çıkarak Abdülhakim Arvâsî, gizli zikrin (zikr-i hafî) açık zikirden (zikr-i cehrî) daha efdâl olduğunu belirtir. Çünkü gizli zikre kibir ve riyâ gibi birtakım olgular karışmamaktadır.⁷⁵ Abdülhakim Arvâsî, "Rabbinizi nefsinizde zikrediniz"⁷⁶ âyeti ışığında hafî zikrin, Hz. Peygamber'in Sevr mağarasında Hz. Ebubekir'e tâlim buyurması ile başladığını ifade eder.⁷⁷ Zikrin tanımı ve âdâbına dair müstakil bir risâle de kaleme alan Abdülhakim Arvâsî'ye göre zikir ve zikrin tesiri öyle derindir ki hiç kimse onun künhüne vâkıf olabilmemiş değildir. Zikir âdetâ sâhilsiz bir buz deryası gibidir ve kaplamadığı yer bırakmamıştır.⁷⁸

2.2.2. Râbîta

Râbîta kelimesi bağ, alâka, arttırma, güçlendirme, vuslat ve muhabbet gibi anlamlara gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de, aynı kökten "ribât", "murabbâ", "râbîta kalb" şeklinde yer alan muhtelif ifadeler vardır. Kur'ân kaynaklı olmasına rağmen, ilk devir sûfîlerince pek kullanılmaması hasebiyle bu kavram, tasavvufun künhüne vâkıf olmayanlar tarafından bid'at gibi algılanmıştır. Tasavvufî mânâda râbîta, mürîdin dâimâ huzûr-i ilâhîde olduğu bilinciyle hareket etmesidir.⁷⁹

Râbîta üzerinde hassâsiyet gösteren Abdülhakim Arvâsî, bu konuda *Râbîta-i*

69 Arvâsî, *er-Riyâzu't- Tasavvufiyye*, s. 24, 26.

70 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (4. Baskı), İstanbul: Marifet Yay., 1999, s. 588.

71 Ra'd Sûresi, 13/28.

72 Abdülhakim Arvâsî, *Râbîta-i Şerîfe*, (2. Baskı), İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1342, s. 49.

73 Arvâsî, *er-Riyâzu't- Tasavvufiyye*, s. 78-79.

74 Müslim, *Zikir*, 1955, IV, 2076-2077, (had no: 44,45)

75 Arvâsî, *Râbîta-i Şerîfe*, s. 55.

76 Arâf Sûresi, 5/205.

77 Arvâsî, *Râbîta-i Şerîfe*, s. 4.

78 Arvâsî, *Râbîta-i Şerîfe*, s. 159.

79 H. Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf Mes'eleleri*, İstanbul: Erkam Yay. 1997.s. 124-125.

Şerîfe adlı eserini kaleme almıştır. Ona göre râbîta, hemen hemen her tarîkatın öncelikli konularından biridir. Abdülhakim Arvâsî'ye göre, râbîtayı kabul etmeyenler tarîkatın mânâ ve mefhûmuna vâkıf olmayan kimselerdir.⁸⁰ Ona göre râbîta, kâmil bir şeyhe kalbî bağıllık olup, huzûr ve gıyâbında o zâtın sûretini hayâlinde muhâfaza etmekten ibârettir. Böylece mürîd, kâmil bir şeyhin sûretini zihninde muhâfaza ettiği için, zamanla onun hâlleri ve sıfatlarıyla vasıflanır, istidâdı nispetinde daha ileri makâmlara ulaşır. Bu anlamda kendisine râbîta edilen şeyhin de kemâle ermiş olması gerekir.⁸¹

Abdülhakim Arvâsî'ye göre, kâmil bir şeyh, Allah'ın halîfesi olmak bakımından Hakk'ın aynası gibidir. Bu mânâda şeyhinin rûhaniyetine basîret gözüyle bakan sâlik, o rûhaniyette Hakk'ın tecellisini görür.⁸² Bununla birlikte Abdülhakim Arvâsî, sağlığında olduğu gibi vefâtından sonra da şeyhe râbîta edilebileceğini söyler.⁸³ Ona göre şeyhin kabrini ziyaret eden sâlik feyiz almaya, mevtâ da feyiz vermeye kâbiliyetli ise tecellî zuhûr eder.⁸⁴ Abdülhakim Arvâsî'ye göre mürîd, râbîta hâlindeyken yaptığı zikir ve ibâdetinden daha fazla zevk alır. Böylece mânâ makâmlarında daha çabuk terakkî eden sâlik, Hakk'a yakınlığın yüksek mertebesine ulaşır.⁸⁵ Abdülhakim Arvâsî'ye göre sâlik, vasıtasız olarak Hak'tan feyiz alma kâbiliyetine ulaşınca kadar râbîtaya devam eder. Vasıtasız feyiz alma zuhûr edince râbîtayı bırakır. Bununla birlikte her ne kadar vasıtasız feyiz alma gerçekleşse de sâlik, müntesib olduğu şeyhinin muhabbetini dâimâ kalbinde muhâfaza eder. Çünkü ancak böyle bir muhabbet, kişiyi üns makâmına ulaştırır.⁸⁶ Abdülhakim Arvâsî, tasavvufun künhüne vâkıf olmayan kişilerin bid'at olarak kabul ettiği râbîtayı, en ince noktalarına kadar izâh etmiştir. Kur'ân, hadîs ve bazı İslâm âlimlerinin eserlerinden deliller göstererek, râbîtanın yabancı bir konu olmadığını dile getirmiştir. Bu anlamda Abdülhakim Arvâsî, "Ey İmân edenler! Allah'a karşı takvâ sahibi olun. Ona ulaştıracak vesîle arayın."⁸⁷ "Ey imân edenler! Allah'tan korkun ve sâdıklarla beraber olun"⁸⁸ gibi muhtelif âyetleri delil kabul ederek, râbîtanın Kur'ân ve sünnet kaynaklı olduğunu izah etmiştir.⁸⁹

2.2.3. Vahdet-i Vücûd

Vahdet-i vücûd, sâlikin Allah'tan başka bir varlık olmadığını tecrübe etmesidir. Bu tecrübe ile sâlik, gerçek varlığın Hak olduğu, bilincinde olur. Fakat böyle bir bilgi nazarî olmaktan ziyade, yaşayarak edinilen mânevî bir ilimdir.⁹⁰

Abdülhakim Arvâsî'ye göre Vücûd yani Hak, her hayır ve kemâlin başıdır. Adem

80 Arvâsî, *Râbîta-i Şerîfe*, s. 9.

81 Arvâsî, *Râbîta-i Şerîfe*, s. 9-10.

82 Arvâsî, *Râbîta-i Şerîfe*, s. 20.

83 Kuku, *Abdülhakim Arvâsî'nin Külliyyâtı*, II, 570.

84 Arvâsî, *Râbîta-i Şerîfe*, s. 21.

85 Arvâsî, *Râbîta-i Şerîfe*, s. 7.

86 Arvâsî, *Râbîta-i Şerîfe*, s. 23.

87 Mâide Sûresi, 5/35.

88 Tevbe Sûresi, 9/119.

89 Bu izahlar için bkz. Arvâsî, *Râbîta-i Şerîfe*, (Necip Fazıl neşri), s. 30-43.

90 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 553.

yani yokluk diğer bir ifadeyle mâsivâ ise tüm şer ve noksanlıkların kaynağıdır. Bu anlamda “mümkün”e vücûd isnâd etmek, hayır ve kemâli onda görmek Allah’a ortak koşmak olur.⁹¹

Abdülhakim Arvâsî, Vahdet-i vücûd konusunun akıl ve şuur ile değil, zevk ve vicdan ile anlaşılacağını söyler.⁹² Bu konuda İmâm-ı Rabbânî'nin sistemleştirdiği Vahdet-i şuhûd anlayışını benimser. Vahdet-i şuhûd ise sâlikin, Allah'ın tecellilerinden başkasını görmemesi hâlidir.⁹³ Abdülhakim Arvâsî, bu meselenin İmâm-ı Rabbânî tarafından anlaşılır hâle getirildiğini kabul eder.⁹⁴ Muhyiddin-i Arabî'nin sistemleştirdiği Vahdet-i vücûd ile İmâm-ı Rabbânî'nin kabul ettiği Vahdet-i şuhûd anlayışı arasındaki belirgin farklara değinen Abdülhakim Arvâsî, İmâm-ı Rabbânî'yi okumadan bu meselenin anlaşılamayacağını belirtir.⁹⁵

2.2.4. Tevhîd

Abdülhakim Arvâsî, tevhîd konusunu ele alırken Sühreverdî'nin *Avârif'ul-Maârif* adlı eserinden alıntılar yapar. Bu anlamda Tevhîd-i imânî, Tevhîd-i ilmî ve Tevhîd-i hâlî olmak üzere tevhîdin üç mertebesini şöyle izâh eder:

2.2.4.1. Tevhîd-i İmânî: Zâhirî ilimle elde edilen tevhîd. Âyet ve hadîsler doğrultusunda Allah'ın varlığını dil ile ikrâr ve kalp ile tasdik etmektir. Peygamberlerin Hak Teâlâ'dan vahiy yoluyla getirdiklerini kabul etmektir. Bütün mü'minler için bu mertebe ortaktır.

2.2.4.2. Tevhîd-i İlmî: Bâtınî ilimle kazanılan tevhîde ise ilme'l-yakîn denir. Bu mânâda seyr ü sülûkun ilk merhalesinde olan sâlike göre, Allah'tan başka hakîkî mutlak varlık yoktur. O'nun zâtından başka diğer zâtlar, sıfatlar ve fiiller yok hükümündedir. Abdülhakim Arvâsî, her bir zâtı, Mutlak Zât'ın varlık nûrunun parıltısından meydana geldiğini kabul eder. Her bir sıfatı da Mutlak Sıfat'ın nûrundan bir ışıltı olarak düşünür. Ona göre bu mertebe, sâlik için tevhid mertebelerinin ilkidir.

2.2.4.3. Tevhîd-i Hâlî: Abdülhakim Arvâsî'ye göre bu mertebedeki tevhîd ehli sâlik, Hakk'ın cemâlinin müşâhedesine öylesine dalmıştır ki, artık Mutlak Bir'in zâtı ve sıfatlarından başkası onun gözünde görünmez olur. Bu hâl içindeki sâlik, bir damla misâli, tevhid denizinde adetâ boğulur. Abdülhakim Arvâsî'ye göre Tevhid-i ilmî'nin menşei murâkabe olduğu gibi, tevhîd-i hâlî'nin menşei de müşâhede nûrudur. Bahsedilenlerin hâricinde insanların ulaşamayacağı bir tevhid mertebesi daha vardır ki, o da Tevhid-i ilâhî'dir. Bilindiği üzere Allah, ezelde Vahdâniyet vasfıyla sıfatlanmıştır. “Her şey yok olucudur. Ancak O'nun vechi değil”⁹⁶ âyetinde ism-i fâil sığasında işâret edildiği üzere, eşyanın tüm varlığı, O'nun varlığında yok olmakta-

91 Arvâsî, *er-Riyâzu't- Tasavvufiyye*, s. 150.

92 Arvâsî, *er-Riyâzu't- Tasavvufiyye*, s. 20.

93 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 553.

94 Arvâsî, *er-Riyâzu't- Tasavvufiyye*, s. 154.

95 Arvâsî, *er-Riyâzu't- Tasavvufiyye*, s. 152-159; Necip Fazıl, *O ve Ben*, s. 187.

96Rahman Suresi, 55/26.

dır. Bu mânâda Tevhid-i İlâhi, bütün noksanlık vasıflardan uzak iken, mahlûkâtın tevhidi ise varlıklarının fâniliği sebebiyle eksiktir.⁹⁷

Fiillerin tevhidi konusuna da değinen Abdülhakim Arvâsî'ye göre Hak yolundaki sâlik, öncelikle hakîkî olanı bilmelidir. Bu anlamda hakîkatler ilâhi ve kevnî olmak üzere iki kısma ayrılır. İlâhi hakîkatler Allah'ın esmâsında, kevnî hakîkatler ise eşyânın isimlerinde tecellî eder. İnsan, hayvan, melek ve cin gibi isimlerin sahipleri, "Vâhidiyet" mertebesindeki dereceden inip, her biri kendi mertebesinde taayyün başka başka olur. Nitekim bu konuda hakîkat tek, taayyünler ise çoktur denilmiştir. Dolayısıyla birçok benzerlikler arasında görünen, aslında tek bir hakîkattir. Bilindiği üzere bu çokluk, zâtta değil taayyünlerdedir. Her ismin sûretinde görünen birbirine benzeyen tecellîler ise hakîkatte birdir. Hak vücûdunun mertebelerinden birincisi zât mertebesidir ki, onda sıfat tasavvur olmaz. Bu mertebeye "Zât", "Ehâdiyet", "Lâhut âlemi" ve "Taayyünsüz âlem" gibi isimler verilmektedir. Bu makâmın herhangi bir şekilde tarifi mümkün değildir. İkinci mertebe ise zât ile beraber sıfatların olduğu mertebedir. Buna "Hazreti Vâhidiyyet" denir. Bu mertebenin zâhirî ve bâtinî olmak üzere iki yönü vardır. Bâtinî yönüne Hazreti Ulûhiyyet, zâhirî yönüne ise Hazreti Rubûbiyyet denilir. Abdülhakim Arvâsî'ye göre vücûd mertebelerinin zuhûru üç, beş, yedi veya daha çok olabilmektedir. Yani ona göre vücûd mertebeleri sayısız ve sonsuzdur. Bu mânâda mertebeleri bilmek, Vücûd'daki vahdeti tecrübe etmeye bağlıdır. Güneşin ışığı güneşin kendisinden ayrı bir varlık olmadığı gibi bu mertebeler de "Bir" ve "Mutlak" varlıktan ayrı birer varlık değildir.⁹⁸

Sonuç

Son dönem tasavvuf âlimlerinden Abdülhakim Arvâsî'nin hayat hikâyesi Ermenî işgâli, I. Dünyâ Savaşı, Osmanlı'nın yıkılışı, Cumhuriyetin kuruluşu gibi pek çok tarihî konuya ışık tutmaktadır.

Abdülhakim Arvâsî, ilmî ve sûfî kişiliği ile öne çıkan bir şahsiyettir. Nitekim hayat hikâyesine bakıldığında, aklî ve naklî ilimlerin yanı sıra bâtinî ilimlerde de tecrübesinin olduğu anlaşılmaktadır. İlmî irfânî geleneği olan âile ortamında yetişen Abdülhakim Arvâsî, küçük yaştan itibaren düzenli bir dinî ve tasavvufî eğitim almıştır. Mânâ ilimlerindeki vukûfiyeti ile Nakşîliğin yanı sıra Kâdiri, Çiştî, Kübrevî ve Sühreverdi tarikatlarından da hilâfet almıştır.

İslâmî ilimlere ve tasavvufun ince meselelerine vâkıf olan Abdülhakim Arvâsî, muallim, müderris, şeyh, vâiz ve müftü gibi vazifelerde bulunmuştur. Herhangi bir siyâsî fırkaya dâhil olmayan, Kur'ân ve sünnet doğrultusunda hayat yaşayan Abdülhakim Arvâsî, Üstâd Necip Fazıl Kısakürek ve Hüseyin Hilmi Işık başta olmak üzere pek çok kişiyi etkilemiştir.

Abdülhakim Arvâsî, bir taraftan İslâm tasavvuf kültür geleneğini muhafaza ederken, bir taraftan da yaşanan hızlı değişimlere şahitlik etmiş bir şahsiyettir. Hayatının her döneminde eserleri, fikirleri, ilim irşâd faaliyetleriyle aktif bir şeyh profili çizmiştir.

97 Arvâsî, *er-Riyâzu't-Tasavvufiyye*, s. 132-140.

98 Arvâsî, *er-Riyâzu't-Tasavvufiyye*, s. 142-150.

Kaynakça

- Albayrak, Sadık. *Yürüyenler ve Sürünenler*, İstanbul: Medrese Yayınları, 1979.
- Arvâsî, Abdülhakim. *er-Riyâzü't-Tasavvufiyye*, İstanbul: Mekteb-i Harbiyye Matbaası, 1341.
- Arvâsî, Abdülhakim. *Râbîta-i Şerîfe*, sad. Necip Fâzıl Kısakürek, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 1974.
- Arvâsî, Abdülhakim. *Râbîta-i Şerîfe; Mübtediler için Tarîkat-ı Aliyye-i Nakşibendiyye'nin Âdâbına Mübeyyin Bir Mektub Sûreti*, İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1342.
- Arvâsî, Abdülhakim. *Tasavvuf Bahçeleri*, sad. Necip Fâzıl Kısakürek, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 1991.
- Azamat, Nihat. "Abdülhakim Arvâsî", *DİA*, İstanbul, 1988, I, 211-212.
- Baz, İbrahim. "Seyyid Abdülhakim Arvâsî", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, İstanbul: Şule Yayınları, 1996.
- Cerîde-i İlmiyye Mecmuası*, Sy: 48, 1337, s. 1484.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *Hayatı ve Hatıralarıyla Seyyid Abdülhakim Arvâsî*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2017.
- Güner, Ahmet. *Tarikatlar*, İstanbul, 1986,
- Işık, Hüseyin Hilmi. *Tam İlmihâl Saâdet-i Ebediyye*, İstanbul, 1968.
- Işık, Hüseyin Hilmi. *Eshâb-ı Kirâm*, İstanbul, 1988.
- Kısakürek, Necip Fazıl. *Başbuğ Velilerden 33 Altın Sisile*, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 1993.
- Kısakürek, Necip Fazıl. *O ve Ben*, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2002.
- Kuku, Süleyman. *Son Halkalar ve Seyyid Abdülhakîm Arvâsî'nin Külliyâtı*, İst., Damra Yay., ts.
- Masıroğlu, Kadir. *Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahidler*, İstanbul: Sebil Yayınları, 1967.
- Uyan, Abdullatif. *Menkibelerle İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, İstanbul: Berekât Yayınları, 1983.
- Üçışık, Taha. "Seyyid Abdülhakim Arvâsî", *Büyük İslâm ve Tasavvuf Önderleri*, İstanbul: Vefa Yayınları, 1993.
- Vassâf, Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 2306.
- Yılmaz, H. Kâmil. *Tasavvuf Mes'eleleri*, İstanbul: Erkam Yayınları, 1997.